

2020

11 DECEMBER

#3

ARCHEOLOGIA
არქეოლოგია

ARCHEOLOGIA

Scientific Research Journal of the A. Apakidze Institute
of Archaeology of the European University

ALEXANDER KALANDADZE

(remembrance)

Alexander Kalandadze – Mr. Sandro (that's how we used to call him) – prominent archaeologist-researcher, an unparalleled specialist in early human and Stone Age, one of its founders and patriarchs, Doctor of Historical Sciences (1970), Professor (1971). Cavalier of the USSR Honorary Order and the holder of many medals.

After completing his higher education in 1931 with a specialization in history, he set a goal to dedicate his activities and scientific work to the study of early human and its material culture.

In 1937, after returning to Georgia, Al. Kalandadze with insatiable energy and determination, equipped with fundamental knowledge, devoted himself to his beloved work – serving archaeology, from 1937-1941 in ENIMK, from 1939 at the Georgian National Museum and later at the Ivane Javakhishvili Institute of History, Archaeology and Ethnography, he became the head of the Stone Age Archaeology Department until the end of his life.

In 1936, the All-Union Academy of Sciences established an archaeological expedition to study Abkhazia under the leadership of Professor M. Meshaninov. Mr. Alexander is one of the active members of this expedition, he conducts excavations on the Sukhumi mountain, where interesting materials of the Late Bronze Age and Early Antique period were discovered. In 1951-1953, he continues work in Sukhumi and its surroundings, where he discovered and studied archaeological monuments from various epochs.

Between 1963-1972 he excavated and explored the multi-layered cave.

Alexander Kalandadze's name is associated with the discovery and study of the first Neolithic monument in Western Georgia – the Odisha settlement, which played a decisive role in the determination and research of the Neolithic culture in Georgia.

Alexander Kalandadze was a scientist of a wide range, he equally possessed thorough knowledge of all archaeological periods. His name is closely linked to the excavation and study of the famous monuments of Mtskheta, including: sepulcher of Mtskheta, Samtavro cemetery, Tombs of Armaziskhevi Pityakhshes, Bathes, etc.

In 1937-1941, he led the Mtskheta expedition. In 1946, after the end of the Second World War, Al. Kalandadze resumed leadership of the renewed Mtskheta expedition and remained in charge until

the end of his life (1976). He authored all volumes dedicated to Mtskheta. It should be noted that “Mtskheta 1 (Monuments of Armaziskhevi)” was nominated for the USSR State Prize.

Al. Kalandadze is the author of 1 volume of essays on archeology and the history of Georgia. Participated in numerous Union and international conferences and symposiums.

Al. Kalandadze was a prominent, recognized and universally appreciated scientist, whose works remain essential reading for archaeologists, but not everyone knows what a wonderful person and outstanding person Mr. Sandro was, exceptionally kind, noble, humble, lenient, friendly, caring and supportive.

I have many fond memories with Mr. Sandro. In 1964, I was defending my PhD thesis in Moscow, according to the rules, I had to send an abstract in both Georgian and high-level Russian. I had already written my abstract in Russian, Mr. Sandro, an excellent Russian speaker, insisted on reviewing and refining it. Thanks to his expertise, my abstract turned out exceptionally well.

Mr. Sandro was very attentive to his employees, nothing escaped from his notice. I recall one particular case, a colleague and I had a minor disagreement. he was defending his thesis, which traditionally was followed by the banquet (known as the “dessertation”), I had decided not to attend. Mr. Sandro, a well-known and highly respected scientist, personally came to my house – talked to me, convinced me to join and took me to the “dessertation”. Only he could do such a thing.

The best memories of my life are tied to the Mtskheta expedition. In 1957, after completing my postgraduate studies, I was sent to Mtskheta expedition and Mr. Sandro was the constant head of this expedition. The Mtskheta expedition was large-scale, multi-regional and multi-functional. It was customary for all archaeologists, especially newcomers, to participate in it. It could be said that the Mtskheta expedition was a “forge” for archaeologists. That’s how graduate students like myself and Leila Tsitlanadze became part of the team.

At that time, in the expedition participated both young generation from our Institute of History as well as the now deceased senior scientists of the Georgian National Museum, including: Taniel Chubinishvili, Nutsa Ugrehelidze, Domenti Khoridze, Ramin Ramishvili, Otari Lortkianidze and others.

The expedition worked in several areas. Mr. Sandro tirelessly went from one area to another every day, supervising the work, giving instructions and planning further directions. I worked at Samtavro Cemetery. It was our first serious exam and I took it with full responsibility. We sat in the tombs all day making preparations, in the afternoon the boys (K. Kvishinadze, Al. Bokhochadze) would bring hot Georgian bread – shoti, cheese and cucumber, which we were eating directly in the tomb. The girls called me “Dukhta” (shortened from Gurandukhti), Mr. Domenti Koridze changed it in his own way and called me “Тюфтя/Tufta”. When Mr. Sandro heard this name, he said with mixture of humor and reproach “Mr. Domenti, why do you call this good girl “Tufta”? – we laughed a lot.

Work started at 7 o'clock in the morning and we were all expected to be in the field on time. However, after spending weekends in Tbilisi, we were often late getting to the field on Monday mornings. Mr. Sandro would meet the latecomers at our place, but none of us ever remember his displeasure, remark or reprimand because of the fact.

There were many of us and we lived in different houses. Once our housekeeper complained to Mr. Sandro: “They are very noisy people, they don't let me sleep”. Mr. Sandro, with his usual gentleness, reassured her: “Please forgive them, madam, they are young and can't contain their energy”. Indeed, it was so true. We didn't even sleep at night, we used to organize excursions and everyone, participated without exception, both older and younger. In the darkness of night, we used candles or flashlights to climb up to the Bebris Castle, visited the famous sepulcher of Mtskheta, and often visited Armaziskhevi.

Mr. Sandro participated in all our ventures with us. With a candle or lantern in hand, he was the first to lead us forward and light the way. He used to follow all our events with such a joy, as if he

was our equal and right. No one remembers him with furrowed brows, or giving remarks or showing dissatisfaction. Although, Mr. Sandro wasn't even 50 years old at the time, but his demanding work, great responsibility and supervision of all sites tired him greatly, though he never showed it and always shared our joy and success with us.

Mishiko, the grandson of Mtsketa's renowned gardener – Mikheil Mamulashvili, worked with us. He sometimes arranged boat rides for us at the confluence of the Mtkvari and Aragvi rivers near the old small church of Antiochi. We had a very impressive time: reciting poems and favorite excerpts from poems by heart, singing sweet Georgian songs, imitating famous actors. Mr. Sandro was always by our side.

Neither I nor anyone else who participated in the expedition at that time can forget these wonderful romantic evenings filled with love and deep meaning throughout our lives.

Mr. Sandro was not just our department head and leader, but also spiritually close, benevolent and protective. I and probably many others had a fatherly attitude towards him.

My spouse Malkhaz Baramidze and I, for years, were visiting Mr. Sandro and his virtuous and wonderful wife Ms. Sara every New Year (January 1). We were happy to wish them a Happy New Year and we knew they were very pleased with our visit.

Along with Mr. Sandro, we should remember his colleagues and inseparable friends: Mr. Andria Apakidze and Mr. Germane Gobejishvili, the managers of our department – these amazing people were our tutors, educators, caregivers and supporters. We have learned mutual respect, love, loyalty, support and true friendship from them.

I sincerely pity the younger generation of archaeologists who could not witness these remarkable personalities, they have lost a lot in human and spiritual perspective.

Prof. Guranda Pkhakadze

2020

ДЕКАБРЬ, 11

#3

ARCHEOLOGIA
არქეოლოგია

АРХЕОЛОГИЯ

Институт Археологии Имени Академика
Андриа Апакидзе

АЛЕКСАНДР КАЛАНДАДЗЕ

(воспоминание)

Александр Каландадзе – г-н. Сандро (так мы его звали) – выдающийся археолог-исследователь, превосходный специалист по первобытному обществу и каменному веку, один из корифеев и основателей их изучения, доктор исторических наук (1970 г.), профессор (1971 г.), кавалер почетного ордена СССР и обладатель многих наград.

В 1931 г., после окончания университета по специальности историка он поставил себе целью посвятить свою научную деятельность исследованию первобытных обществ и их материальной культуры.

После возвращения в Грузию в 1937 г. Ал. Каландадзе с неумной энергией, вооруженный желанием и фундаментальными знаниями, принимается за свое любимое дело – служить археологии: в 1937-1941 гг. в институте языка, истории и материальной культуры, в 1939 г. в Государственном музее Грузии, а после, до конца своих дней, в должности руководителя отдела археологии каменного века в институте истории, археологии и этнографии имени Ив. Джавахишвили.

В 1936 г. Всесоюзная академия наук организовала археологическую экспедицию по исследованию Абхазии (рук. проф М. Мещанинов). Ал. Каландадзе стал одним из активных ее участников. Он провел раскопки на Сухумской горе, где был найден интересный материал позднебронзового-раннеантичного периода. В 1951-1953 гг. он продолжил работу в Сухуми и окрестностях, где им были обнаружены и изучены археологические памятники разных эпох.

В 1963-1972 гг. он раскапывает и изучает разнообразные слои пещеры Цона.

С именем Ал. Каландадзе связано открытие и изучение неолитического поселения в Одиши – первого поселения такого типа в Западной Грузии, что дало толчок к датировке и исследованию неолитической культуры в Грузии.

Ал. Каландадзе был ученым очень широкого диапазона, он хорошо разбирался во всех археологических эпохах. С его именем связаны раскопки наиважнейших памятников во Мцхета: Мцхетская гробница, захоронения в Самтавро, захоронения питахшей в Армазисхеви, бани и т.д. В 1937-1941 гг. он руководил Мцхетской экспедицией, а в 1946 г., после окончания Второй Мировой войны, Ал. Каландадзе встал во главе уже обновленной Мцхетской экспедиции и руководил ей до конца жизни (1976 г.). Он автор всех томов публикации по Мцхете. Надо отметить, что «Мцхета

I» (памятники Армазисхеви) был представлен на государственную премию СССР.

Ал. Каландадзе автор «Археологии Грузии» и первого тома «Очерков истории Грузии», принимал участие во многих всесоюзных и международных конференциях и симпозиумах.

Хоть Ал. Каландадзе являлся выдающимся, повсеместно признанным ученым и его работы до сих пор являются настольной книгой для всех исследователей-археологов, но, возможно, не все знают о том, какой выдающейся личностью был г-н. Сандро – на редкость добрый, благородный, скромный, милосердный и дружелюбный человек, заботливый друг.

Меня с г-ном. Сандро связывает много теплых воспоминаний.

В 1964 г. я защищала кандидатскую диссертацию, которую, согласно правилам, надо было представить на утверждение в Москву, поэтому надо было отправить автореферат, выполненный на высоком уровне, как на грузинском, так и на русском языках. И, хотя мой автореферат уже был готов, г-н. Сандро пожелал его пересмотреть и улучшить, а т.к. он превосходно владел русским языком, то мой автореферат вышел поистине отличным.

Г-н. Сандро был очень внимателен к своим сотрудникам, от его взора не ускользало ничего. Был один случай: у меня с сотрудником, который защищал диссертацию, случился спор. После защиты диссертации полагалась «дессертация», куда я отказывалась идти. Г-н Сандро, этот уважаемый всеми ученый, пришел ко мне домой и беседой уговорил меня пойти на эту «дессертацию». Такое сотворить мог только он.

Лучшие воспоминания в моей жизни связаны с мцхетской экспедицией. В 1957 г., после поступления в аспирантуру, меня отправили туда. Как уже говорилось, г-н. Сандро был бессменным руководителем экспедиции, которая была очень широкомасштабной, многофункциональной и в которой было много участков. Все археологи, а особенно новички, принимали в ней участие, она была, можно сказать, «кузницей археологии». Так туда попали две аспирантки – я и Леила Цитланадзе.

В то время в экспедиции участвовали сотрудники как нашего института истории, так и Грузинского государственного музея: ныне покойные старшие научные сотрудники Тариел Чубинашвили, Нуца Угрехелидзе, Доменти Коридзе, Рамин Рамишвили, Отар Лорткипанидзе, так и мы, молодежь.

Работа велась сразу на нескольких участках и г-н. Сандро ежедневно без усталости носился с одного на другой, следил за ведением работ, раздавал указания и планировал последующие направления. Я работала над могильником в Самтавро, и работа эта была нашим первым серьезным опытом, за который я взялась со всей ответственностью. Мы целыми днями сидели в гробницах, занимаясь препарированием, к полудню ребята (К. Квижинадзе, Ал. Бохочадзе) приносили горячий хлеб, сыр и огурцы, которые мы ели прямо в захоронении.

Девчонки звали меня «Духта» (сокращенно от Гурандухт), а г-н Доменти Коридзе переделал это прозвище по своему – «Тюфтя». Когда об этом прослышал г-н. Сандро, он шутливо пожаловался: Г-н. Доменти, почему вы зовете эту прекрасную девочку туфтой?

Это нас очень расмешило.

Хотя работы начинались в 7 утра, мы часто опаздывали по понедельникам, так как на выходные уезжали в Тбилиси. Опоздавших г-н. Сандро встречал на наших рабочих местах, делая наше дело, но никто из нас ни разу не слышал от него замечание или жалобу по этому поводу.

Нас было много и мы жили в разных домах. Однажды наша домохозяйка пожаловалась, что мы очень шумим и не даем ей спать, на что г-н. Сандро, со свойственной ему мягкостью успокоил ее, говоря что мы молоды и надо куда-то девать всю энергию. Так оно и было. Мы не спали даже ночами, организовывали походы и все в них ходили, и стар и млад. Во тьме ночной, при свете фонарей или свечей, мы поднимались на крепость Бебрис цихе, посещали известную Мцхетскую

гробницу, часто ходили в Армазисхеви, и г-н. Сандро принимал участие во всех наших начинаниях, предводительствуя с фонарем или свечой в руке, с таким энтузиазмом, будто мы были ровесниками. Некому вспомнить его недовольства несмотря на то, что г-н Сандро, хотя ему еще не было и 50 лет, очень уставал от интенсивной работы, громадной ответственности и надзором над всеми участками работы. Несмотря на то, что он всегда радовался нашим радостям и успехам.

С нами работал внук известного мцхетского садовника Михаила Мамулашвили, Мишико, который организовывал для нас лодочные прогулки к слиянию рек Куры и Арагви у маленькой старинной церкви Антиохии. Мы очень впечатляюще проводили свое время: читали любимые стихи и отрывки поэм, пели прекрасные грузинские песни, подражали известным актерам, а г-н. Сандро во всем этом веселился вместе с нами.

Ни я и никто другой из участников той экспедиции никогда не забудем эти вечера, прекрасные, романтические, полные любви и глубокого смысла.

Г-н. Сандро не был только нашим руководителем и начальником отделения, он был человеком родственного духа, доброжелательным покровителем. Мое, и наверно не только мое, отношение к нему было как у ребенка с любящим родителем.

Я и мой муж Малхаз Барамидзе в каждый Новый год, первого января, на протяжении долгих лет ходили в гости к г-ну. Сандро и его чудесной супруге, г-же. Саре, чему несказанно радовались обе наши семьи.

Вместе с г-ном. Сандро необходимо вспомнить и его коллег и неразлучных друзей: г-на. Андриа Апакидзе и г-на. Германе Гобеджишвили, заведующих нашего отдела. Эти чудесные люди были нашими педагогами, наставниками, которые всячески заботились о нас и болели за наши успехи. От них мы научились взаимному уважению, любви, верности, поддержке друг друга и настоящей дружбе.

Мне честно жаль новое поколение археологов, которые не застали этих прекрасных людей, и потеряли этим многое в душевном и человеческом плане.

Проф. Гуранда Пхакадзе

2020

11 ღვაკაბებერი

#3

ARCHEOLOGIA
არქეოლოგია

არქეოლოგია

ევროპის უნივერსიტეტის
აკადემიკოს ა. აფაქიძის სახელობის არქეოლოგიის
ინსტიტუტის სამეცნიერო კვლევითი ჟურნალი

ალექსანდრე კალანდაძე

(გახსენება)

ალექსანდრე კალანდაძე – ბ-ნი სანდხო (ასე ვუწოდებდით მას) – გამოჩენილი არქეოლოგი-მკვლევარი, პიხვედყოფილი საზოგადოების და ქვის ხანის უბადრო სპეციალისტი, მისი ერთ-ერთი ფუძემდებელი და მამამთავარი, ისტორიულ მეცნიერებათა დოქტორი (1970 წ.), პიხვედყოფილი (1971 წ.), სსიპ-ს საპატიო ოფიცერის კავადეხი და მხავარი მედალის მფლობელი.

1931 წ. უმაღლესის დამთავრების შემდეგ ისტორიკოსის სპეციალობით მან მიზნად დაისახა თავისი საქმიანობა და მეცნიერული მოღვაწეობა პიხვედყოფილი საზოგადოებისა და მისი მატეხიადუხი კულტურის კვლევისათვის მიეძღვნა.

1937 წ. საქართველოში დაბრუნების შემდეგ ალ. კალანდაძე დაუოკებელი ენერგიითა და მონდომებით, ფუნდამენტური ცოდნით აღჭურვილი ენაფება თავის საყვარელ საქმეს – არქეოლოგიის მსახურებას, 1937-1941 წწ. ენიმკში, 1939 წ. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში და შემდეგ ივ. ჭავჭავაძის სახ. ისტორიის, არქეოლოგიის და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტში ქვის ხანის არქეოლოგიის განყოფილების ხელმძღვანელად სიცოცხლის ბოლომდე.

1936 წ. საკავშირო მეცნიერებათა აკადემიამ ჩამოაყალიბა აფხაზეთის შემსწავლელი არქეოლოგიური ექსპედიცია პროფ. მ. მეშანიოვის ხელმძღვანელობით. ბ-ნ ალექსანდრე ამ ექსპედიციის ერთ-ერთი აქტიური წევრია, იგი გათხრებს ანარმოებს სოხუმის მთაზე, სადაც აღმოჩნდა გვიანბრინჯაო-ადრეანტიკური ხანის საინტერესო მასალები. 1951-1953 წწ. იგი განაგრძობს მუშაობას სოხუმსა და მის შემოგარენში, აქ მის მიერ აღმოჩენილი და შესწავლილია სხვადასხვა ეპოქის არქეოლოგიური ძეგლები.

1963-1972 წწ. იგი თხრის და იკვლევს წონას მრავალფენოვან მღვიმეს.

ალ. კალანდაძის სახელთანაა დაკავშირებული დას. საქართველოში პირველი ნეოლითური ძეგლის – ოდიშის ნასახლარის აღმოჩენა და შესწავლა, რამაც გადამწყვეტი როლი შეასრულა საქართველოში ნეოლითური კულტურის განსაზღვრისა და გამოკვლევის საქმეში.

ალ. კალანდაძე ფართო დიაპაზონის მეცნიერი იყო, იგი თანაბრად ფლობდა ყველა არქეოლოგიური ეპოქების საფუძვლიან ცოდნას. მის სახელთანაა დაკავშირებული მცხეთის სახელგანთქმული ძეგლების გათხრა-შესწავლა: მცხეთის აკლდამა, სამთავროს სამაროვანი, არმაზისხევის პიტიახშთა სამარხები, აბანო და ა.შ. 1937-1941 წწ. ის მცხეთის ექსპედიციის ხელმძღვანელია. 1946 წ. მეორე მსოფლიო ომის დამთავრების შემდეგ განახლებულ მცხეთის ექსპედიციას ისევ ალ. კალანდაძე უდგება სათავეში და ხელმძღვანელობს მას სიცოცხლის ბოლომდე (1976 წ.). იგი ავტორია მცხეთისადმი მიძღვნილი ყველა ტომის. უნდა აღინიშნოს, რომ მცხეთა 1 (არმაზისხევის ძეგლები) წარდგენილი იყო სსრკ სახელმწიფო პრემიაზე.

ალ. კალანდაძე ავტორია საქართველოს არქეოლოგიის, საქართველოს ისტორიის ნარკვევების 1 ტომი. მონაწილეობდა მრავალ საკავშირო და საერთაშორისო კონფერენციებსა და სიმპოზიუმებში.

ალ. კალანდაძე გამოჩენილი, აღიარებული და საყოვეთაოდ დაფასებული მეცნიერი იყო და მისი ნაშრომები არქეოლოგიის ყველა მკვლევართათვის სამაგიდო წიგნია, მაგრამ შეიძლება ყველამ არ იცოდეს რა შესანიშნავი პიროვნება და გამორჩეული ადამიანი იყო ბ-ნი სანდრო გასაოცრად კეთილი, კეთილშობილი, თავმდაბალი, ღმობიერი, მეგობრული, მზრუნველი და გულშემატკივარი.

მე ბ-ნი სანდროსთან ბევრი გულთბილი მოგონება მაკავშირებს. 1964 წ. საკანდიტატო დისერტაციას ვიცავდი, რომელიც წესისამებრ, მოსკოვში უნდა დაემტკიცებინათ, ამიტომ ქართულთან ერთად რუსულ ენაზე, მაღალ დონეზე შესრულებული ავტორეფერატი უნდა გაგზავნილიყო, ავტორეფერატი მზად მქონდა, მაგრამ ბ-მა სანდრომ თავის სურვილით მოინდომა მისი გადახედვა და დახვეწა, ბ-ნი სანდრო რუსულის ბრწყინვალე მცოდნე იყო და ჩემი ავტორეფერატი მართლაც შესანიშნავი გამოვიდა.

ბ-ნი სანდრო ძალზე ყურადღებიანი იყო თანამშრომლების მიმართ, მის თვალს არაფერი გამოეპარებოდა, ასეთი შემთხვევა გამახსენდა მე და ერთ თანამშრომელს პატარა შელაპარაკება მოგვივიდა, ის დისერტაციას იცავდა, რასაც ჩვეულებრივ „დესერტაცია“ მოჰყვებოდა. მე დისერტაციაზე წასვლას არ ვაპირებდი, ბ-ნი სანდრო ეს ცნობილი და ყველასთვის პატივცემული მეცნიერი-მოვიდა ჩემთან სახლში – მელაპარაკა, დამარწმუნა და წამიყვანა „დესერტაციაზე“. ასეთი რამის გაკეთება მხოლოდ მას შეეძლო.

ჩემი ცხოვრების საუკეთესო მოგონებები მცხეთის ექსპედიციას უკავშირდება. 1957 წ. ასპირანტურაში ჩაბარების შემდეგ მცხეთის ექსპედიციაში გამაგზავნეს, როგორც ითქვა ამ ექსპედიციის უცვლელი ხელმძღვანელი ბ-ნი სანდრო იყო. მცხეთის ექსპედიცია ფართო მაშტაბიანი, მრავალუბნიანი, მრავალფუნქციური იყო. როგორც წესი ყველას და განსაკუთრებით კი ახლადმოსულ არქეოლოგებს მასში მონაწილეობა უნდა მიეღოთ. შეიძლება ითქვას, რომ მცხეთის ექსპედიცია არქეოლოგთა „სამჭედლო“ იყო. ასე მოვხვდით ექსპედიციაში ასპირანტები: მე და ლეილა წითლანაძე.

იმ პერიოდში ექსპედიციაში მონაწილეობდნენ, როგორც ჩვენი – ისტორიის ინსტიტუტის, ასევე საქ. სახ. მუზეუმის თანამშრომლები: უფროსი მეცნიერ მუშაკები ან განსვენებულები ტარიელ ჩუბინიშვილი, ნუცა უგრეხელიძე, დომენტი ქორიძე, რამინ რამიშვილი, ოთარ ლორთქიფანიძე და სხვ. და ჩვენ ახალგაზრდები.

ექსპედიცია რამოდენიმე უბანზე მუშაობდა. ბ-ნი სანდრო ყოველდღე დაუღალავად დაქროდა ერთი უბანიდან მეორეზე, მეთვალყურეობდა სამუშაოებს, იძლეოდა მითითებასა და გეგმავდა შემდგომ მიმართულებებს. მე სამთავროს სამაროვანზე ვმუშაობდი. ეს იყო ჩვენი პირველი სერიოზული გამოცდა და სრული პასუხისმგებლობით ვეკიდებოდი მას. მთელი დღე ვისხედით სამარხებში ვაკეთებდით პრეპარაციას, შუადღეზე ბიჭებს (კ. კვიჟინაძე, ალ. ბოხოჩაძე) მოჰქონდათ ხოლმე ცხელი ქართული შოთი, ყველი და კიტრი, რასაც პირდაპირ სამარხშივე მივირთმევდით. გოგონები მე „დუხტას“ მეძახოდნენ (შემოკლებული გურანდუხტი-დან) ბ-მა დომენტი ქორიძემ თავისებურად გადააკეთა ის და „ТЮФТА“-მეძახდა. ბატონმა სანდრომ რომ გაიგონა ეს სახელი ხუმბრობა ნარევი საყვედურით უთხრა: „ბატონო დომენტი, რატომ ეძახით ამ ჩვენ კარგ გოგონას „ტუფტას“ – ბევრი ვიცინეთ.

სამუშაო დილის 7 საათზე იწყებოდა და ყველა ველზე უნდა ვყოფილიყავით, მაგრამ შაბათ-კვირას თბილისში მოვდიოდით და ორშაბათს დილით გვაგვიანდებოდა ხოლმე ველზე გასვლა. დაგვიანებით მისულებს ბ-ნი სანდრო დახვდებოდა ჩვენს მაგივრად ჩვენ ადგილზე, მაგრამ არასდროს და არც ერთ ჩვენთაგანს არ ახსოვს მისი უკმაყოფილება, შენიშვნა ან საყვედური ამის გამო.

ბევრნი ვიყავით და სხვადასხვა სახლებში ვცხოვრობდით ერთხელ ჩვენმა დიასახლისმა ბ-ნი სანდროს შესჩივლა: „ძალიან ხმაურიანი ხალხია, არ მაძინებენო“. ბ-ნმა სანდრომ თავის ჩვეული ღმობიერებით დაამშვიდა იგი: „აპატიეთ ქალბატონო ახალგაზრდები არიან და ენერგიას ვერ იკავებენო“. მართლაც ასე იყო. ღამეებიც კი არ გვეძინა, ვაწყობდით ხოლმე ექსკურსიებს და ყველა უკლებლივ ვმონაწილეობდით, უფროსი და უმცროსი. ღამის სიბნელეში სანთლებით ან ფარნის შუქზე ავდიოდით ბებრის ციხეზე, ვესტუმრობდით მცხეთის ცნობილ აკლდამას და ხშირად არმაზისხევსაც ვენწვოდით.

ბ-ნი სანდრო ჩვენთან ერთად მონაწილეობდა ყველა ჩვენ წამოწყებაში. სანთლით ან ფარნით ხელში იგი პირველი მიგვიძღვებოდა წინ და გზას გვინათებდა. ისეთი ხალისით აგვყვებოდა ხოლმე ყველა ჩვენ ღონისძიებებს, როგორც ჩვენი ტოლი და სწორი. არავის ახსოვს მისი შეჭმუნული წარბი ან შენიშვნა ან უკმაყოფილება. მართალია მაშინ ბ-ნი სანდრო 50 წლისაც არ იყო, მაგრამ მრავალტევადი სამუშაო, უდიდესი პასუხისმგებლობა და ყველა უბნის ზედამხედველობა ძალიან ღლიდა მას, თუმცა არასდროს არ იმჩნევდა და ჩვენთან ერთად იზიარებდა ჩვენს სიხარულსა და წარმატებას.

ჩვენთან მუშაობდა მცხეთის განთქმული მებაღის მიხეილ მამულაშვილის შვილიშვილი მიშიკო. იგი გვინწყობდა ხოლმე ნავეებით სეირნობას მდ. მტკვრისა და არაგვის შესართავთან ანტიოქიის ძველ პატარა ეკლესიასთან. ძალიან შთამბეჭდავად ვატარებდით დროს: ზეპირად ვკითხულობდით ლექსებსა და საყვარელ პოემების ნაწყვეტებს, ვმღეროდით ტკბილ ქართულ სიმღერებს, ვბაძავდით ცნობილ მსახიობებს. ბ-ნი სანდრო მუდამ ჩვენ გვერდით იყო.

არც მე და არც სხვას, რომელიც კი მაშინ ექსპედიციაში მონაწილეობდა მთელი ცხოვრების მანძილზე არ შეიძლება დაავიწყდეს ეს შესანიშნავი რომანტიკული, სიყვარულითა და ღრმა შინაარსით აღვსილი საღამოები.

ბ-ნი სანდრო ჩვენთვის მხოლოდ უფროსი და განყოფილების ხელმძღვანელი კი არ იყო, არამედ სულიერად ახლობელი, კეთილმსურველი და პატრონი. მე და ალბათ ბევრს მამაშვილური დამოკიდებულება გვქონდა მასთან.

მე და ჩემი მეუღლე მალხაზ ბარამიძე, ყოველ ახალ წელს (1 იანვარს), წლების განმავლობაში აუცილებლად ვსტუმრობდით ბ-ნი სანდროს და მის სათნო და შესანიშნავ მეუღლეს ქ-ნ სარას. ჩვენ გვიხაროდა მათთვის ახალი წლის მილოცვა და ვიცოდით, რომ მათაც ძალიან სიამოვნებდათ ჩვენი მისვლა.

ბ-ნი სანდროსთან ერთად უნდა გავიხსენოთ მისი კოლეგები და განუყრელი მეგობრები: ბ-ნი ანდრია აფაქიძე და ბ-ნი გერმანე გობეჯიშვილი, ჩვენი განყოფილების გამგეები – ეს გასაოცარი ადამიანები ჩვენი დამრიგებლები, აღმზრდელები, მზრუნველები და გულშემატკივრები. მათგან ვისწავლეთ ჩვენ ურთიერთპატივისცემა, სიყვარული, ერთგულება, ერთმანეთის გატანა და ნამდვილი მეგობრობა.

მე გულწრფელად მენანება არქეოლოგთა ახალგაზრდა თაობა, რომლებიც ამ შესანიშნავ პიროვნებებს ვერ შეესწრო. მათ ბევრი დაკარგეს ადამიანური და სულიერი თვალსაზრისით.

პიოფ. გუხანდა ფხაკაძე